

İslam Dünyasında Sosyal ve Siyasal Hareketlilik Unsuru Olarak Mezhepler

Editör

Prof. Dr. Mizrap POLAT

© Copyright 2021

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Kitabevi A.Ş.'ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kağıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

ISBN

978-625-8037-63-0

Kitap Adı

İslam Dünyasında Sosyal ve Siyasal Hareketlilik
UNSURLU OLARAK MEZHEPLER

Editör

Prof. Dr. Mizrap POLAT
ORCID iD: 0000-0001-8702-5929

Yayın Koordinatörü

Yasin DİLMEN

Sayfa ve Kapak Tasarımı

Akademisyen Dizgi Ünitesi

Yayıncı Sertifika No

47518

Baskı ve Cilt

Vadi Matbaacılık

Bisac Code

REL037000

DOI

10.37609/akya.945

GENEL DAĞITIM

Akademisyen Kitabevi A.Ş.

Halk Sokak 5 / A Yenışehir / Ankara

Tel: 0312 431 16 33

siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

ÖNSÖZ

Orta Doğu'da dünyadaki hakimiyet dengelerini etkileyecek bir gücün ortaya çıkma imkânı, bu bölgeyi yüzyıllardır istikrarsızlaştırmaya çalışan ve bunda büyük ölçüde başarılı olan küresel güçlerin korkulu rüyası haline gelmiştir. Bu güçleri korkutan bölgenin bugünkü hali değil, kendi başına bırakıldığında toparlanma olasılığı ve bunun neticesinde gelecekte ulaşabileceği potansiyel güçtür. Bölgenin dinamik genç nüfusu, zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklarına sahip olması gibi imkanların, bölgenin tarihi, kültürel ve medeniyet birikimiyle birleşip mevcut üst kimlik etrafında yeniden yapılanma imkânının bulunması küresel güçleri endişelendirmekte ve bu bölgeye müdahalelerini artırmaktadır. Küresel güçlerin müdahaleleri bölgedeki iç ihtilafların çözülmesi kudret ve imkânını zayıflatmaktadır; çünkü bölge bağımsız değildir ve özellikle de bölgenin halka rağmen iktidarı elinde tutan yönetim elitleri yönettikleri topluma yabancı ve dışa bağımlıdır.

Bölgedeki ihtilaflara baktığımızda arka planda bölgenin kendi dinamikleriyle yeniden yapılanmasından ürken kavmiyetçi, monarşik ve oligarşik unsurların ve onları koruyan küresel hegemonik güçlerin ortak dirençlerini görüyoruz. Buna ilaveten bölgesel güçlerin rekabeti ve bu rekabetin ideolojik ve sosyopsikolojik alt-yapısının oluşmasında mezhep faktörünün kullanılması da ayrı bir vakıadır. Şunu diyebiliriz ki, aslında Orta Doğu'da ulusçu ve kavmiyetçi çatışmalarının mezhep çatışması şeklinde algılanmasının nedenlerinden biri, bu çatışmaların asıl amacının mezhep kimliğiyle örtülmeye ve mezhepsel hassasiyetle beslenmeye çalışılması ve tarihten amaca uygun referanslar getirilmesidir. İlaveten Orta Doğu'daki önemli ülkelerin, kendi halkının çoğunluğunun mensup olduğu mezhebe “milli mezhep” gözüyle bakıp onu bölgedeki güç mücadelelerinde müttefik edinme dayanağı olarak gördükleri malumdur.

İslam dünyasında modern anlamda kavmiyetçilik ve ulusculuk başlamadan önce Mezhep aidiyeti milli aidiyet yerine geçmekteydi. Örneğin Emevi, Abbasi,

Selçuklu ve Osmanlı devletleri hâkim resmi aidiyet ve üst kimlik olarak Sünniliği; Fatimiler, İlhanlılar, Buveyhiler ise Şiiliği ön plana çıkarmışlardı. Hatta bilim kurumlarını, mesela Fatimilerin az-Zahra (bugünkü el-Ezher Üniversitesi) ile Selçukluların Nizamiye Medreseleri de bu aidiyeti güçlendirmek için araç olarak kurulmuşlardı.

Orta Doğu coğrafyasında Sünni veya Şii jeopolitiğine dayanan stratejiler geliştirerek politika yürütmek mezhebî ihtilafların siyasileşip derinleşmesine neden olmuş, mezhepleri birbirine siyasî rakip kılmış, bu durum ise dış müdahalelerin oldukça yoğun olduğu Orta Doğu’da büyük kırılmalara zemin hazırlamıştır ve hazırlamaktadır.

Mezheplerin yukarıda kısaca arz olunan güncel stratejik hal ve önemlerini tartışan bir kitabın oluşumu bu kitaba katkı sunan tüm araştırmacılar tarafından elzem görüldü. Bu kitabın oluşma fikri 30. 04. 2015 - 01. 05. 2015 tarihlerinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesinde düzenlenen “Orta Doğu’da Güncel Meseleler ve Mezhepler Arası Diyalog” konulu uluslararası konferansa dayanmaktadır. Bu konferansın tebliğlerinden bazıları (Prof. Dr. Mehmet Ali Büyükkara, Prof. Dr. Hüseyin Aydın, Dr. Öğr. Üyesi Abdylkader Durguti ve Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Çelenk’in tebliğleri) güncelleştirilip üzerinde kapsamlı düzeltmeler yapıldıktan sonra bu kitaba alındı. İlâveten Prof. Dr. Mizrap Polat ve Doktora Öğrencisi Neriman Morkoç da birer bölüm kaleme alarak kitabın oluşumuna katkıda bulundular.

Bu kitaptaki bölümlerin içeriklerini ve bunlara ait kısa mülahazalarımı editör olarak kısaca arz etmek isterim:

Kendi çalışmamda mezheplerin müşterek kimlik banilerinden biri olduğunu, siyasete ve içtimâî örgütlenmeye katkı sunan dinî ve epistemolojik kurum hüviyeti taşıdıklarını dillendirdim. Özellikle son 40 yıllık dönemde Orta Doğu coğrafyasına kesintisiz ve yoğun dış müdahalelerin vuku bulduğunu ve bunun da kavmiyet ve mezhep menşeli ayrışma ve bloklaşmalara zemin oluşturduğunu vurguladım. Anılan bu ayrışma ve kamplaşmanın bölgeyi kontrol etmek isteyen küresel dış güçler tarafından bilhassa şekillendirildiği görüşüne de çalışmamda yer verdim.

Şiilerin takrip çabasının arkasında Şiiliği yayma amacının olabileceği iddialarına, bu çabanın özellikle selefi gruplar tarafından şüpheyle karşılandığına Mehmet Ali BÜYÜKKARA’nın çalışması sayesinde ayrıntılı şekilde muttali olduk. Mezhepler arası yakınlaşmayı (takrîp) amaç edinen çalışmalara yönelik tereddütler, niyet okumalar ve mesafe koymalar bize konunun kırılğan olduğunu ve bu çabaların yürüdüğü yolun dikenlerle dolu olup yol alırken yüksek hassasiyet gösterilmesi

gerektiğini gösteriyor. Müslümanlar arası *takrip*, *kardeşleşme* ve *taaruf*, İslam'ın bir emri ve dünya siyasî realitesinin bölge haklarının önüne koyduğu müşahhas ve alternatif olmayan bir zaruriyettir. Bu nedenle yakınlaşma ve tanışmayı itibarsızlaştırmak isteyenlere fırsat vermeyecek derecede şeffaf ve halisane bir tavır almak bu çabayı sürdürmek isteyenlerin vazgeçilmezi olmalıdır. Bu çabalar hükümetlerin ve mezhebi grupların korku, şüphe ve menfaat mülahazalarına kurban edilmeden samimi bir şekilde yürütülmelidir.

Hüseyin AYDIN Orta Doğu'da önemli bir aktör konumuna gelen Selefiye'nin referans aldığı kişileri ve onların ana görüşlerini bize çalışmasında ayrıntılı bir şekilde sunarak bu eğilimin müntesiplerinin anlamlandırma ve eylem mantığını anlamamıza değerli bir katkı sundu.

Mehmet ÇELENK yazısında takrîp çabalarının tarihsel süreçlerini ve bugününü bize yansıttı. Bu çalışma bize ilaveten Müslümanlararası özlenen samimi yakınlaşmanın sadece devletlerin siyasî aklı ve fiiliyatları eliyle gerçekleşecek bir şey olmadığını, ilim insanlarının ve sivil toplum kuruluşlarının devletler üstü aklının ve eylemlerinin de mütemadiyen devrede olması gerektiğini zımnen gösterdi.

Abdylkader DURGUTİ çalışmasında devletlerin nüfus alanı kazanma siyasetinin İslam'ın anavatanı olan Orta Doğu'dan İslam'ın kıyı coğrafyalarına da sıçradığını Balkan coğrafyası örneğinde elle tutulur şekilde gösterdi.

Neriman MORKOÇ yazdığı bölümde Iğdır vilayetinde mukim Şii Müslümanların (Caferilerin) mezhebî bir grup olarak kendilerini nasıl tarif ettiklerini ve hissettiklerini, diğer mezhebî gruplarla olan ilişkilerini ne şekilde tasvir ettiklerini tartışmaktadır. Bu çalışma, Sünni çoğunluk içinde mezhebî bir azınlığı teşkil eden bu grubun sosyolojik yönden incelenmesi bakımından oldukça önemlidir.

Yukardaki kısa mütalaalarından sonra şunu diyebiliriz:

Müslümanların ortak maslahatlarının ve bölgenin sosyal/sosyolojik gerçekliğinin tanımlanması ve buna uygun siyasetin tartışılması Müslüman sosyal bilimcilerin önünde mütemadiyen durması gereken bir görevdir. Ayrıca müslümanlararası *takrip* ve *taaruf*'un sadece bilimsel mahfilerde kalmayıp halk tabanına yayılmasını sağlamak gerekir, ki bu noktada eğitim-öğretime büyük görev düşmektedir. Aslında *takrip* ve *taaruf* da yetmez, çünkü bu ikisi daha çok iki yabancı arasında olur. *Takrîb* ve *taaruf* Müslüman gruplar arasındaki mesafeleri azaltmak için bir ilk adım olarak görülebilir. Ama bunun da ötesinde Müslümanlar arasında “bir, iri ve diri olmanın” duyguyu boyutunu geliştirmek gerekir; bu da onlar arasında uhuvvet ve meveddeti yerleştirmek ve “aynı bedenın uzuvları” olma şuuru diri tutmakla mümkündür.

Son olarak bu kitabın oluşmasında katkıda bulunan bölüm yazarlarına, kitabın dizgisini yapan ve bazı bölümleri okuyup dil yönünden düzeltmeler öneren Abdurrahim Şahin'e, birer bölüm okuyarak imla ve kelime hatalarının düzeltilmesine katkı sunan Emine Çetiner Özyılmaz, Hülya Doğan ve Nurgül Sarı'ya kalbi teşekkürlerimi arz ederim.

Erzurum, Ekim 2021

Mizrap POLAT

İÇİNDEKİLER

KISIM 1: SİYASİ VE TOPLUMSAL UNSUR OLARAK MEZHEP

BÖLÜM 1: İSLAM COĞRAFYASINDA İÇTİMAİ VE SİYASİ YAPILANMA UNSURU OLARAK MEZHEPLER	3
<i>Mizrap POLAT</i>	

BÖLÜM 2: İRAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ KAPSAMINDA TÜRKİYE'DE SUNNİ-Şİİ VE ALEVİ İLİŞKİSİ	17
<i>Neriman MORKOÇ</i>	

KISIM 2: MEZHEPLERARASI YAKINLAŞMA: TAKRÎB

BÖLÜM 3: MEZHEPLERARASI BARIŞIN TEORİK TEMELLERİ, TAKRİB ÇALIŞMALARI VE TAKRİBİN İSTİSMARI ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER	35
<i>Mehmet Ali BÜYÜKKARA</i>	

BÖLÜM 4: İSLAM DÜŞÜNCE GELENEĞİNDE TAKRÎB: BEKLENTİLER VE GERÇEKLER	51
<i>Mehmet ÇELENK</i>	

KISIM 3: MEZHEP VE SİYASET ARASI GEÇİŞKENLİĞİN İTKADÎ UNSURU OLARAK SELEFİLİK

BÖLÜM 5: İBN TEYMİYE SELEFİLİĞİNİN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ	75
<i>Hüseyin AYDIN</i>	

BÖLÜM 6: BALKANLARDA SELEFİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI	133
<i>Abdylkader DURGUTİ</i>	

YAZAR LİSTESİ

Prof. Dr. Hüseyin AYDIN

Selçuk Üniversitesi İslami İlimler
Fakültesi, Kelam Anabilim Dalı
Öğretim Üyesi

ORCID iD: 0000-0001-8285-5181

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÇELENK

Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat
Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi
Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

ORCID iD: 0000-0001-7104-5861

Prof. Dr. Mehmet Ali BÜYÜKKARA

Marmara Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi
Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

ORCID iD: 0000-0003-1736-4292

Dr. Öğr. Üyesi Abdylkader DURGUTİ

Muş Alparslan Üniversitesi, İslami
İlimler Fakültesi, İslam Mezhepleri
Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

ORCID iD: 0000-0002-6003-5841

Prof. Dr. Mizrap POLAT

Atatürk Üniversitesi Edebiyat
Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Genel
Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim
Dalı Öğretim Üyesi

ORCID iD: 0000-0001-8702-5929

Öğr. Gör. Neriman MORKOÇ

Atatürk Üniversitesi Genel Sosyoloji
ve Metodoloji Anabilim Dalında
Doktora Öğrencisi ve Muş Alparslan
Üniversitesi Bulanık Meslek
Yüksekokulu Öğretim Görevlisi

ORCID iD: 0000-0001-7431-529X

BÖLÜM 1

İSLAM COĞRAFYASINDA İÇTİMAİ VE SİYASİ YAPILANMA UNSURU OLARAK MEZHEPLER

Mizrap POLAT¹

Genel Bir Bakış

Mezhep kelimesi lügat anlamı itibariyle takip edilen, yol, uyulan usul (el-Mun-cid, 1986, 240) ve bağlanılan inanç manalarını içermektedir. Tabii olarak her takip edilen yol ve hizip belli oranda aidiyetlikleri gerekli kılar. Zaten müntesip edine-memiş ve belli bir zaman süreci içinde bilim adamlarınca bir silsile takibi içinde sistematik olarak geliştirilmemiş dini görüşler mezhep olamamış, sadece ferdî birer nazarî görüş olarak dinî bilimler mirası içinde yerini almışlardır.

Bir ıstılah olarak “mezhep”, dinî görüşleri kitlelerce benimsenen ve takip edilen dinî okul anlamına gelmekte, amelî ve itikadî mezhepler olarak ikiye ayrılmaktadır. Mezhebin dinî bir kurum olması, önemli oranda müntesip kitlesine sahip oluşu, yani grup ve cemaat oluşumuna zemin hazırlaması, toplumsal örgütlen-meyi ve örgüt kültürünü araştırmayı kendisine vazife edinen sosyolojinin nazari dik-katini celp etmiştir. Modern anlamda sosyolojinin, özellikle de din sosyolojisinin, kurucularından olan Max Weber’in, mezhep, iktisadî yöneliş ve davranış arasın-daki ilişkiyi ele alan çalışmaları bu anlamda ilk örneklerden biridir (Weber, 2015).

Kurumsal, sosyal ve epistemolojik bir topluluğu temsil etmenin yanında, mez-heplerin siyasi tarafının da olduğu malumdur. Onlar siyasi karakterli sorulara cevap verirken hem siyasete tesir etmiş hem de mevcut siyasî erkin tesirinde kalmışlardır. Mesela mezheplerin en önemli konularından biri hilafet veya imamet konusudur. Hatta “büyük günah” konusu gibi itikadî (inanca dair) bir konu bile hilafet konu-suna kısmen matuf bir konudur. Büyük günah konusunun aslında Emevi hüküm-darlarından Yezid İbn Muaviye gibi mezalimlere imza atmış büyük günah sahibi

¹ Prof. Dr. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. mizrap.polat@atauni.edu.tr

lardaki din derslerinin durumu da enternasyonal ve mezheplerarası bağlamda pek içler açıcı değildir. Hem asgari müştereklerin ve hem de farklılıkların bilimsel ve tarafsız anlatıldığı din öğretimi gerçekleştirilmesi gereken önemli vazifelerden biri olarak Müslüman bilim ve eğitim dünyasının önünde durmaktadır.

Buna ilaveten Tarih, Coğrafya, Edebiyat, Sosyal, Kültür ve Sanat Bilimleri sahalarındaki öğretim programlarına da İslam coğrafyasındaki Arap, İran, Türk, Mezopotamya, Balkan, Kafkas, Hint, Uzakdoğu ve diğer İslam Kültür havzalarını birbirine tanıştıran ve yakınlaştıran içerikler yerleştirilmelidir. Orta Doğu’da ortak üniversitelerin kurulması bölge halklarının birbiriyle yakınlaşması ve tanışmasının, Kur’an-ı Kerim’in (Hucurât, 13) ifadesiyle “*taarufun*” bilimsel zemininin oluşması bağlamında büyük önemi haizdir.

KAYNAKLAR²

- El-Bağdâdî, Abdülkaahir b. Tâhir b. Muhammed (1991). *Mezhebler Arasındaki Farklar (El-Fark Bey-ne'l Fırak)*. Önsöz ve Notlarla Çev. Ethem Ruhi Fırlıklı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- BBC News – Türkçe (2021). Nahda Hareketi: Tunus’ta Cumhurbaşkanı darbe girişimi ile suçlayan siyasal İslamcı oluşum (27 Temmuz 2021 tarihli Haber-Yorum). Erişim Linki: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-57986951> (Son Erişim 30. 10.2021).
- Çakmak, Yalçın (2019). *Sultanın Kızılbaşları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çelebi, Ahmet (1998). *İslâm’da Eğitim-Öğretim Târihi* (3. Baskı). Çev. Ali Yardım, İstanbul: Damla.
- Doğan, Eşref ve Çelik Hasan (2014). Alevi Sünni Bütünleşmesinin Önündeki Engeller: Tarihsel Yanlış Algılamalar. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7/1, 121-138.
- Demir, Habib (2017). Günümüz İran Hanefiliği ve İran’da Hanefilik-Maturidilik Çalışmaları. Çuhadar, Cengiz; Aykaç, Mustafa; Koçak, Yusuf (Ed.). *Kastamonu Üniversitesi IV. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Veli -Hanefilik-Maturidilik Sempozyumu*, 5-7 Mayıs 2017, Cilt 2, 312-324, Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Yayınları.
- Elibol, Numan (2007). Osmanlı İmparatorluğunda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (2007) / 2, 135-160.
- Fuller, Graham (2010). *İslamsız Dünya* (2. Baskı). Terc. Hasan Kaya, İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Güneş, Engin (2019). Şii Jeopolitiğinde Türkiye ile İran’ın Güç Mücadelesi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 74/1, 57-88.
- Huntington, Samuel P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster.
- Kissinger, Henry (2016). *Dünya Düzeni [World Order]*. Terc. Sinem Sultan Gül, İstanbul: Boyner.
- El-Muncid fi'l-Luğa ve'l-Alam* (1986). (35. Baskı). Beyrut: Dâr el-Maşrık.
- Nizamü'l-Mülk (2017). *Siyasetname* (12). Baskı. Terc. Mehmet Taha Ayar, İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Özbay, Müjde Aysun (2010). *İran’ın Şii Hilal Projesi İddiası*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Polat, Mizrap (1999). *Der Umwandlungsprozess vom Kalifat zur Dynastie. Regierungspolitik und Religion beim ersten Umayyadenherrscher Mu‘âwiya Ibn Abi Sufyân*, Frankfurt. a. M.: Peter Lang.

² Arapçadaki “el- “/”-al” harf-i tarifi alfabetik sıralamada dikkate alınmamıştır.

- Seufert, Günter (2018). Die Türkei nach den Wahlen: Alles wie gehabt und doch tiefgreifend anders. SWP-Aktuell, Nr. 38 (Juli [Temmuz] 2018). Erişim Linki: https://www.swp-berlin.org/publications/products/aktuell/2018A38_srt.pdf (Son Erişim: 01. 10. 2021).
- Turan, Mehmet Akif (2021). Tunusta Cumhurbaşkanı Kays Said'e Destek Gösterisi. Anadolu Haber Ajansı (03.10.2021 Tarihli Haber). Erişim Linki: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tunus-ta-cumhurbaskani-kays-said-e-destek-gosterisi/2381670> (Son Erişim: 25. 10.2021).
- Weber, Max (2015) *Die protestantische Ethik und der Geist der Kapitalismus* (Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu). Ed. Klaus Lichtblau & Johannes Weis, Wiesbaden: Springer.

BÖLÜM 2

İRAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ KAPSAMINDA TÜRKİYE'DE SUNNİ-Şİİ VE ALEVİ İLİŞKİSİ

Neriman MORKOÇ^{1}*

Giriş

Sözlükte “tâbi olmak” kelimesinden gelen Şia kelimesi “tarafdar, yardımcı, destekleyici” anlamlarına gelir. Terim olarak Hz. Muhammed’in vefatının ardından halifelüğün Hz. Ali’ye ve onun evlatlarından belli kimselere verilmesi gerektiğini savunan grupları temsil eder (Deniz, 2018).

Şiiliğin tarihine baktığımız zaman kökenleri Hz. Muhammed’in henüz vefat etmediği zamanlara dayanır. Zaman içinde Halifelik makamı üzerine oluşan görüş ayrılıkları, İslam dünyasında farklı mezheplerin oluşmasına sebep olmuştur. İslam tarihinde yaşanan savaşlar özellikle de Kerbela olayı, Şiiliğin siyasal bir boyuta geçmesinin temelini oluşturmuştur. Günümüzde ise Şiilik kendi içinde fıkhi yönden kolları oluşmuştur bunlardan biri de Türkiye’de yaşayan Caferilerdir.

İslam dininde çeşitli mezhepler bulunmakla birlikte Şiilik, bu mezheplerden biridir. Hz. Muhammed’in vefatından sonra Medine’de insanlar bir halef seçmek zorunda kaldıklarını düşündüler. İslam ümmetinin yönetimi konusu, Hz. Muhammed’in henüz cenaze hazırlıkları yapılırken sahabeler arasında tartışma konusu olmaya başlamıştı. Mekke ve Medineliler arasında eskisi gibi tartışmalar alevlenmişti. H. Ebubekir’in seçilmesi ile geçici olarak tartışmalar durmuş ve halifelik dönemi başlamış oldu (Kılıçoğlu, İ.,1997:71).

Türkiye’de farklı etnik, dini gruplar bulunmaktadır. Türkiye’nin çoğunluğu Müslüman olan bir ülkedir ve farklı İslami mezhepler vardır. Bunlardan biri Şii mezhebidir. Şiilerin en fazla olduğu il Iğdır’dır. Türkiye’nin farklı illerinde Şiiler yaşamaktadır fakat nüfus olarak yoğun bulundukları il Iğdır’dır. Iğdır, Nahcivan,

¹ Öğr. Gör., Atatürk Üniversitesi Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalında Doktora Öğrencisi ve Muş Alparslan Üniversitesi Bulanık Meslek Yüksekokulu Öğretim Görevlisi, n.irec@alparslan.edu.tr

Türkiye’de yaşayan Aleviler, bir kısmı kendini Caferilik ile bağdaştırırken bir kısmı laik bir çizgide hareket etmektedir. Türkiye’de Caferiler çoğunlukla Azerbaycan kökenlidir. Bu nedenle Caferilerin siyasi ve sosyal kimlikte milliyetçi bir tutum sergilerken Alevilerin cumhuriyetçi ve laik bir çizgide tutum sergiledikleri görülmektedir. Ayrıca Türkiye’nin sınır komşusu olan İran’ın Şii kimliğinden dolayı hem Alevilerin hem Caferilerin etkilendiği gelinen noktada yaşanan tarihsel olaylardan anlaşılmaktadır. Ortadoğu’da İran’ın mezhepsel politikaları Suriye ve Irak gibi hükümetin iç işlerine müdahale edecek derecede olmasa da Türkiye’de vakıflar aracılığıyla çalışmalarını sürdürmektedir.

KAYNAKLAR

- Ağırkaya, G. (2020), “Öteki Algısının Tefsirdeki Yansımaları: Şia Örneği”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 1435-1456.
- Akdevelioğlu, A. (1999). *İran’da Dış Politikanın Etnik- Dinsel Mezhepsel Temelleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aktaş, K. (2018), “Suriye ve Irak Örnekleri Üzerinden Türkiye- İran İlişkileri: İş Birliği mi Rekabet mi?”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 5(1), 163-184.
- Banaz, Ş. (2020), Çorumlu Caferileşmiş Alevilerin Caferileşme Süreçleri ve Temel İnanç Esasları”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Güz (95), 169-198.
- Dalkıran, S. (2002), “Alevi Kimliği ve Anadolu Aleviliği Üzerine Bir Deneme”, *Ekev Akademi Dergisi*, 6(10), 95-117.
- Demirci, A. Azzan, S. (2018), “Mezhep Çatışmalarının Sebepleri”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(9), 7-39.
- DENİZ, Y. (2018), “Ortadoğu’da Vehhabi-Şii Mücadelesi”, *TESAM Akademi Dergisi*, 5(1), 63-95
- Ekber, V.H. (2011). *İmam Cafer-i Sadık*. İstanbul: Kevser Yayınları.
- Elhan, N. (2016), İran Devrimi’nin Türkiye’de Yansımaları: “İrancılık” ve “İrancı” İslamcılık, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 3(2), 28-58.
- Elhan, N. (2019), “İran Devrimi’ni Okumak: Türkiye’de Basılan İran Devrimi Konulu Kitaplar Üzerine Bir Değerlendirme, *Mülkiyet Dergisi*, 43(4), 707-730.
- Erişim 1: <https://www.beyaztarih.com/İslam-tarihi/sii-mezhebi-ve-ortaya-cikis-sureci> Erişim Tarihi: 22.08.2021.
- Erişim 2: <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/caferi-camii-simdi-de-taslandi-113453> Erişim Tarihi: 16.09.2021.
- El Hadi C. (2011). *Caferi Şii’leri Tanıyalım*. (Çev.: Cafer Bendiderya). İstanbul: Kevser. (2006).
- Günay, A. (2012). *Ak Parti Dönemi Türkiye-İran İlişkileri ve Medyadaki Yansımaları (Radikal ve Yeni Şafak Gazetelerinin Karşılaştırılması)*, (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güneş, E. (2019), Şii Jeopolitiğinde Türkiye ile İran’ın Güç Mücadelesi, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 74(1), 57- 88.
- Güngör, A. (2017), “Türkiye’de Caferi Topluluğun Konumu ve Değişim Dinamikleri Üzerine Değerlendirmeler”, *İnsan ve Toplum Dergisi*, 7(1), 69-88.
- Hamenei, A. S. H. (2018). *Aşura Felsefesi 72 Konuşma*. (çev.: Turgut Atam). İstanbul: Feta.
- Kılıçoğlu, İ. (Ed.). (1997). *İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti* (2.baskı). İstanbul: Umut Matbaacılık.
- Kıran, A. (2015), *Mezhebi Rekabet Mi, Mezhep Savaşları Mı? Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilim-*

- ler Dergisi*, 3(1), 171-191.
- Koçoğlu, K. (2011), “İğdir’da yaşayan Aşura”, *İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 151-188.
- Mutahhari, M. (2011). Vela ve Velayet Üzerine. (Çev.: Seccad Hüseyini). İstanbul: Kevser (1369).
- Özarslan, S. (2005), “Şia’nın Dini Otorite Anlayışları ve Günümüze Yansımaları”, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 41-60.
- Tabatabai, H. (2009). Tüm Boyutlarıyla İslamda Şia. (Çev.: Kadir Akaras, Abbas Akyüz). İstanbul: Kevser. (1993).
- Taşar, N. (2019), 1979 İran İslam Devrimi Sonrası İran’ın Yumuşak Güç Politikasında Jeopolitik ve Mezhepsel Boyutu”, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Kongresi Kitabı.
- Tek, A. (2019), “ Kolektif Bellekte Kırılma ve Yeniden İnşa Olarak Kerbela Yası”, *Edebiyat Eleştirisi Dergisi*, sayı 11, 10-39.
- Turmuş, Y. (2018). *Caferilikte Mersiye ve Sinezen*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.

BÖLÜM 3

MEZHEPLERARASI BARIŞIN TEORİK TEMELLERİ, TAKRİB ÇALIŞMALARI VE TAKRİBİN İSTİSMARI ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER

Mehmet Ali BÜYÜKKARA^{1,2}

Giriş

Genelde dünya üzerinde, özelde ise İslam âleminde mezhepler ve dinî cemaatlerin sebep olduğu ihtilaf ve tefrikalar, tarihte olduğu gibi bugün de sosyal barış ve istikrarı bozan, hatta kanlı çatışmalara yol açan nedenler arasında ilk sıralardaki yerini korumayı sürdürüyor. Hâlen Irak, Suriye, Bahreyn, Yemen, Pakistan ve Afganistan'da mezhepsel ayrılıklardan dolayı büyük can kayıpları yaşanmaktadır. Suudi Arabistan'da ve bazı Afrika ülkelerinde aynı sebeplerle tefrika ve çatışma riski ciddi boyutlardadır. Yaşanmış acı hadiseler, edinilmiş tecrübeler ışığında, söz konusu potansiyel riski küçültmek, en azından sabitlemek için değişik teoriler, projeler geliştirilmiş, yasalaştırma faaliyetleri, çeşitli uygulamalar, kurumsallaşmalar ve diyalog çabaları ile belli sonuçlar elde edilmeye çalışılmıştır.

Konumuzla alakalı tartışılması gerekenlerin başında, meseleye teorik yaklaşımın hangi temel üzerine oturacağı hususu gelmektedir. Ana kaynaklara dönüşücü bir iddiası bulunan mezhepler üstü bir din anlayışı temelinde farklılıkların minimize edileceği bir teorik zeminden hareketle mezhepsel barışın temini girişimi, sözü edilen yaklaşımlardan biridir. Bu yaklaşımda modernizmin tanımlayıcı, dizayn edici, merkezci ve tek tipçi karakteri hemen kendi belli etmektedir. Diğer

¹ Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi., mehmetlibuyukkara@gmail.com

² Bu metnin “mezhepler arası barışın teorik temelleri” ile alakalı ilk bölümleri ekseriyetle *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*'nin 35 (2013/2) sayısındaki (s.109-138) “Mezhepsel Uzlaşma ve Barış: Modern ve Postmodern Yaklaşımlar” başlıklı makalemize dayanmaktadır. “Takrib Faaliyetlerinde İzlenecek Yol” başlıklı bölümdeki teklif ve değerlendirmelerin büyük bölümü de daha önce *Nemâye-i Edyân* adlı bir İran dergisinin 8. sayısında (Aralık 2011) “Takrib-i Mezâhib: Râhkârâ ve Zarûrethâ” başlığı altında Farsça olarak yayımlanmıştır. “Takribin istismarına dair” takıyye ve İran yayımlılığı ile alakalı son iki başlık altındaki düşüncelerimiz ise son iki yıldaki gelişmeler üzerine ulaştığımız kanaatleri yansıtmakta olup daha önce serdettiğimiz düşünce ve tekliflerimizi tamamlamaktadır.

KAYNAKLAR

- Bardakoğlu, A. (2001), “İlahiyatçıların Din Söylemi”, *İslâmiyât*, 4(4), 63-76.
- Bayır, E. (2001), İran’da Fars Milliyetçiliğinin Üç Dalgası: ‘İranlılık’ Düşüncesine Giden Yol, “Stratejik Analiz”, 9(1).
- Brunner, R. (2011), “Interesting Times: Egypt and Shi’ism at the Beginning of the Twenty-First Century”, O. Bengio, M. Litvak (ed.), *The Sunna and the Shi’a in History: Division and Ecumenism in the Muslim Middle East*. (s.231) içinde. New York
- Karaman, H. (1994). “Efgani, Cemaleddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (c.10, 456-6). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Erişim 1: www.crethiplethi.com/yusuf-al-qaradawi-calls-on-muslims-to-support-the-rebels-in-syria/global-islam/2013/ Erişim Tarihi: 17.03.2015.
- Erişim 2: <http://www.sudantribune.com/spip.php?article52261> www.islamustundur.com/Karadavi_sii_kardeslik_hukuku.html Erişim Tarihi: 17.03.2015.
- Erişim 3: <http://jcpa.org/article/iran-sanaa-yemen/> Erişim Tarihi: 10.03.2015.
- Erişim 4: <http://www.clarionproject.org/news/iran-advisor-we-have-become-empire-our-capital-baghdad> Erişim Tarihi: 10.03.2015.
- Öz, M. (2010). “Takıyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (c. 39, 453-4). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Rabinovich, I. (1979), “The Compact Minorities and the Syrian State”, *Journal of Contemporary History*, 14(4), 699-700.
- Şeriatı, A. (1990), *Ali Şiası Safevi Şiası*. (Çev.: F. Artinli), İstanbul: Yöneliş Yayınları
- Üzüm, İlyas (2010), “Takrîbü’l-Mezâhib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (c. 39, 467-9). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

BÖLÜM 4

İSLAM DÜŞÜNCE GELENEĞİNDE TAKRÎB: BEKLENTİLER VE GERÇEKLER

Mehmet ÇELENK¹

Giriş

İslâm kültürünün düşünceyi ve tefekkürü teşvik eden müsamahalı bakış açısı zengin bir din, kültür ve felsefe mirasının teşekkülüne imkân vermiştir. İslâm düşüncesinin en zengin ve en renkli alanı olarak İslâm mezhepleri de bu müsamaha ve hoşgörü atmosferinde geniş bir ifade imkânı bulmuştur. Sünnî, Şîî, Zâhirî, Bâtınî, siyasi, fikhî sayısız mezhep İslâm asırları boyunca İslâm aklının ve tefekkürünün sonucu olarak ortaya çıkmışlardır. Diğer din ve kültür mensuplarıyla yaşanan temas İslâm düşüncesinin ufuklarını daha da genişletmiş, bu çerçevede Kadim Yunan, Yahudi, Hristiyan ve İran medeniyetlerinin felsefi mirası ve bağlı unsurlar İslâm kültürü içinde yeniden hayat bularak yoluna devam etmiştir. Hz. Muhammed, Hikmeti, İslâm kültürünün yitik malı olarak tavsif etmek suretiyle bu mecranın önünü açmıştır. İslâm mezhep mirasının siyasi, ictimai ve kültürel düzeyde destek bulan unsurları günümüze kadar ilmi, yazılı ve fiili olarak ulaşmışlardır. Ehli Sünnet, Şîâ ve Hâricî cemaatinin bir bölümü bu açıdan fiili temsil alanı bularak günümüze kadar ulaşan düşünce ekolleridir. Erken dönem İslâm toplumu ve takip eden dört asır bu mirasın ana çerçevesinin şekillendiği dönemdir. Bu dönemde mezhepler arası ilişkiler zaman zaman mutedil, sıcak ve diyalog zemininde yürümüş zaman zaman da gerginlik ve çatışmaya uzanan ilişkiler yaşanmıştır. Hilafet problemi etrafında odaklaşan yorum farklılıkları Sıffin savaşı ile fiili gruplaşmalara yol açmış, takip eden dönemde Hâricî grupların faaliyetleri ve Emevî hanedanının Ehli Beyt'e yönelik menfi tutumu erken dönem İslâm toplumunda takip eden asırları ve ekolleri etkileyecek zengin bir ilişkiler ağı ortaya koymuştur. Abbasî halifesi Me'mûn döneminde, 218 (833) tarihinde vuku bulan mihne (Yücesoy, 2005) olayı

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi., mecelenk@hotmail.com

cemaatlerin değer verdiği özel zamanlarda da yapılmalıdır. Bu açıdan İslâm ulemâsının ve bilumum akademik çevrelerin İslâm dünyasındaki dini/mezhebi çeşitliliği pratik gezi ve gözlemler yoluyla gözlemlemesi gerekmektedir. Bu da doğal olarak ulemânın sahada varlık göstermesini ve konfor alanından vazgeçmesini gerektirmektedir.

İslâm ülkelerinin, bahusus Türkiye'nin, mezhepler tarihi birikimini keşfetmesi, aktif ve etkin bir şekilde kullanma zarureti vardır. Dış politikanın bölge gerçeklerinden, özellikle de mezhebi realiteden, uzak bir şekilde inşa edilmesinin büyük bir felakete yol açtığı ortadadır. Sadece gazeteci, emekli bürokrat ve emekli askerler tarafından temsil edilen “Türk aklı”nın akademiyi birinci dereceden gerçek bir kaynak olarak kullanması zarureti vardır. Orta Doğu'da mezhep bilgisi, din-devlet ilişkileri ve mezheplerin iktidarlarla kurduğu ilişkiler ağı bilinmeden dış politika inşa etmenin mümkün olmadığı her gerçeği anlaşılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Aka, İ. (1993). X. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Kadar Şiilik. *İçinde Milletlerarası Tarih ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu* (ss. 69-103). İlmî Neşriyat.
- Akil Kişiler Kurulu Toplantısı -3. (2013). [Geçici Taslak Sonuç Raporu]. İİT ÜLKELERİ DÜŞÜNCE KURULUŞLARI PLAFORMU (ISTTP).
- Arı, S. (2001). *I.Mahmut-Nadir Şah Dönemlerinde Osmanlı-İran İlişkilerinden Sünni-Şii Diyalogu*. Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arıkan, A. (2013). Şiilerin Takribi ve Suûdilerin Teklifi. *e-makâlât*, VI(2), 275-292.
- Bî-Âzar Şîrâzî, A. (1389). Eserât-i Ma'kûsi İhânet be Mokaddesat-ı Diger Mezâhib. *Furûğ-e vahdet*, 22.
- Bronner, E., & Slackman, M. (2011, Mart 14). Saudi Troops Enter Bahrain to Help Put Down Unrest. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2011/03/15/world/middleeast/15bahra-in.html>
- Çelenk, M. (2013a). 16-17. Yüzyıllarda İran'da Şiiliğin Seyri. Emin Yayınları.
- Çelenk, M. (2013b). Safevîler Döneminin Şîu-Sünnî İlişkileri Üzerindeki Etkisi. *e-makâlât*, VI(2), 63-85.
- Demir, H. (2013). *Sünnilik ya da Batı Merkezli Çatışma Teorilerinin Operasyon Alanı Orta Doğu*. TASAV Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Merkezi.
- Der Bâre-i Mecma'. (2015, Nisan 29). <http://taghrib.org/farsi/pages/tex2.php?tid=19>
- Ekinci, M. (2002). *Anadolu Aleviliği'nin Tarihsel Arka Planı*. Beyan Yayıncılık.
- Es-Süveydî, E.-B. (1993). En-Nefhatu'l-Miskiyye fî'r-Rihleti'l-Mekkiyye. *İçinde M. Çağrırcı (Çev.)*, *Kelâm İlmi Giriş* (ss. 317-349). Damla Yayınevi.
- Fikirde Uzlaş Eylemde Birlik Sempozyumu—CAFERİDER. (2012, Mayıs 2). http://www.caferider.com.tr/fikirde-uzlasi-eylemde-birlik-sempozyumu_h6131.html
- Fuller, G. E., & Francke, R. R. (2001). *Arab Shi'a: The Forgotten Muslims*. Palgrave Macmillan US. <https://www.palgrave.com/gp/book/9780312221782>
- Gilligan, A. (2011, Kasım 29). Assad: Challenge Syria at Your Peril. *Telegraph*.
- Hakymez, C. (2014). *Osmanlı-İran İlişkileri ve Sünni-Şii İttifakı*. Kitap Yayınevi.

- İsminiz Hizbuşşeytan olmalı. (2013, Mayıs 26). <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/isminiz-hizbusseytan-olmali-7389.html>
- Jacoby, T. (2017). Culturalism and the rise of the Islamic State: Faith, sectarianism and violence. *Third World Quarterly*, 38(7), 1655-1673. <https://doi.org/10.1080/01436597.2017.1282818>
- Kaplan, D. (2013). İran'da Şii-Sünnî Yakınlaştırma Çalışmaları. *e-makâlât*, VI(2), 257-274.
- Karadavi İran'a seslendi cevap Şirin'den geldi—*Timeturk Haber*. (2012, Ekim 14). <https://www.time-turk.com/tr/2012/10/14/karadavi-iran-a-seslendi-cevap-sirin-den-geldi.html>
- Karaman, H. (2015a). *Gerçek İslâm'da birlik*. Nesil Yayınları.
- Karaman, H. (2015b, Nisan 9). *Ölen kim öldüren kim?* [Text]. Yeni Şafak; Yeni Şafak. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/olen-kim-olduren-kim-2010016>
- Kirkup, J. (2011). *Saudi troops sent to crush Bahrain protests "had British training"*. <https://www.telegraph.co.uk//news/worldnews/middleeast/saudi-arabia/8536037/Saudi-troops-sent-to-crush-Bahrain-protests-had-British-training.html>
- Köprülü, N., & Ebre, İ. S. (2013). Lübnan'da Çoklu Güç Paylaşımı ve Ortaklıkçı Demokrasi Zemininin Arap Ayaklanmaları Sonrası Geleceği. *Akademik Orta Doğu*, 8(1), 1-23.
- Lübnan'ın Mezhepsel Yapısı ve Orta Doğu Politikalarına Etkileri Akademik Paradigma | Uluslararası İlişkiler. (2019, Mart 19). *Akademik Paradigma | Uluslararası İlişkiler*. <https://www.akademik-paradigma.com/lubnanin-mezhepsel-yapisi-ve-ortadogu-politikalarina-etkileri/>
- Merçil, E. (1992). Büveyhîler. *İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* (C. 6, ss. 496-500). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM).
- Nasr, V. (2006). *When the Shiites Rise*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/iran/2006-07-01/when-shiites-rise>
- Ocak, A. Y. (1991). Baba İlyas. *İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* (C. 4, s. 368). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM).
- Özaydın, A. (1997). Hasan Sabbâh. *İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* (C. 16, ss. 347-350). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM).
- Özcan, A. (2001). İttihâd-ı İslâm. *İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* (C. 23). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM).
- Özgündüz'den, Bozdağ'a Yanıt. (2013, Mayıs 30). [http://zeynebiye.com/. http://zeynebiye.com/d/81012/ozgunduz-den-bozdag-a-yanit](http://zeynebiye.com/.http://zeynebiye.com/d/81012/ozgunduz-den-bozdag-a-yanit)
- Por-Reşîdî, H. (1392). *Fetâvây-e Ayetullah Sistânî der Tohin be Ehli Sonnet*. <http://www.tebyan.net/newindex.aspx?pid=260015>
- Rafsanjani ve Karadavi'den İslami Vahdet Vurgusu. (2007, Şubat 17). <https://www.tebyan.net/index.aspx?pid=51628>
- Şîrâzî, M., & Verdî, A. (1393). Didgâh-e Ayetullah Mekârim Şîrâzî der Bâre-i Vahdet-i İslâmî. *Mutâ-laât-e takribîy-e mezâhib-e islâmî*, 38, 18-31.
- Üzüm, İ. (2010). Takrîbü'l-Mezâhib. *İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* (C. 39, ss. 467-469). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM).
- Wright, R. (2013, Eylül 28). *Imagining a Remapped Middle East*. [https://www.nytimes.com/. https://www.nytimes.com/2013/09/29/opinion/sunday/imagining-a-remapped-middle-east.html](https://www.nytimes.com/.https://www.nytimes.com/2013/09/29/opinion/sunday/imagining-a-remapped-middle-east.html)
- Yücesoy, H. (2005). Mihne. *İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* (C. 30, ss. 26-28). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM).

BÖLÜM 5

İBN TEYMIYE SELEFİLİĞİNİN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ

Hüseyin AYDIN¹

Giriş

Selefiyye içerisinde araştırmaya ve görüşlerini mütalaa etmeye en değer âlimin İbn Teymiye olduğu kanaatindeyim. Selefiyyenin karakteristik özelliklerini İbn Teymiye'nin görüşleri eşliğinde müzakere etmek uygun olacaktır. İbn Teymiye (661/1263-728/1328) İslâm kelâm ve felsefesinin en parlak dönemi sayılan Fârâbî (v.339/950), İbn Sînâ (v.428/1037) ve Gazâlî (v.505/1111), İbn Rüşd (v.595/1198), Fahreddin er-Razî'leri (v.606/1210) takip eden oldukça şanslı sayılabilecek bir zaman diliminde yaşamıştır. İbn Teymiye (v.728/1328) yaşadığı döneme kadar kelâmî, felsefî görüşleri güzel bir şekilde özetlemiş ve ortaya koyduğu fikirlerle kendinden sonraki pek çok ilim ve fikir adamını etkilemiştir. İslâm düşüncesinin önemli başarılar kaydettiği dönemde İbn Teymiye bu dönemin bilgilerini önemli ölçüde elde etmiş, bunlar üzerinden eleştiriler yaparken, Selefiyye'yi geliştirerek yeni bir Selefilik (NeoSelefiyye) akımının doğmasına neden olmuştur. Maalesef kelâmcıların onun eleştirilerinden istifade edebildiklerini söylemek güçtür. Hayatı önemli ölçüde Batınîler, Gulât-ı Şia ve İslâm dışı unsurlarla mücadele etmekle geçen İbn Teymiye en çok baskı ve mihneti Ehl-i Sünnet kelâmı taraftarlarından görmüştür. Selefiyye'den Halil Herrâs'ın da işaret ettiği gibi bu mihnette en büyük pay Eş'arîlere aittir. Eş'arîlik hem devlet mezhebi hem de halk ve âlimler arasında en yaygın ve hâkim ekol olarak İbn Teymiye'ye baskı uygulamış, onu ilhâd ve zındıklık gibi ithamlarla yaftalamıştır (Herrâs, 1984, s. 9). Onun eserleri tertip açısından birçok kusuru ihtiva etse de kendi çağının ruhunu, seviyesini başarılı bir şekilde yansıtmaktadır. Eleştirel bakışa hiç de aşina olmayan muhatapları karşısında keskin ve sivri bir dil kullanması ondan hayatında iken istifade edilmesini en-

¹ Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Kelam Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.
aydinhsyn@yahoo.com

edici bir delil ortaya koymaktan yoksun olduğunu söylüyordu. Yüce Allah'ın varlığının delili olarak ahlak delilini kabul ediyordu. Kanaatimce İsbat-ı Vâcip konusunda aklın ve bilimin ışığında yeni ispatlar getirilebilir.

Müslümanlar içerisinde çıkan Haricîler türünden şiddet yanlıları karşısında gösterilmesi gereken tavrın Hz. Ali'yi model alması gerektiğini düşünüyorum. Haricîler diğer Müslümanları tekfir ettiği halde Hz. Ali onları tekfir etmemiştir. Onlarla sonuna kadar müzakere yürütmüş son çare olarak savaşmıştır. Ancak kan döküklerinde ve terör estirdiklerinde buna kayıtsız kalmamıştır. Terör hadiselerine benim teröristim iyi ötekiniinki kötü gibi bir mantıkla bakılamaz.

Günümüzde Selefiyye ile Eş'arîlik, Mâtürîdîlik ve Şia arasında ihtilafın yumşatılması İbn Teymiyenin görüşleri etrafında yapılacak müzakerelerle mümkün olacağı kanaatindeyim. İbn Teymiye kelimcilerle boy ölçüşebilecek derecede kelâmî tartışmalara vâkıftır. Eleştirel kelim yapması açısından da onu bir kelimci bile saymak mümkündür.

Bizim Selefiyye'ye bakışımız batılı medya organlarının ve oryantalistlerin bakışından farklı olmalıdır diye düşünüyorum. Zira oryantalistler genellikle İslâm Mezheplerini incelerken hakikati arama gibi bir gaye ile hareket etmezler. Onlar daha ziyade bazen istihbarî bir faaliyet içerisindeyken bazen de devletlerinin siyasi stratejilerine malzeme devşirme gibi pragmatist bir gayelerle incelemelerini yürütürler. Bunun yanı sıra oryantalistlerin araştırmaları ve hadiselerle bakışı tümüyle faydasız addedilemez. Zira onlar İslam dünyasını dışardan gözlemlemektedirler. Biz ise olaylara içerden bakmaktayız içerden bakış az ya da çok epistemolojik bir körlükle malûldür. Diğer bir husus da İslam dünyasındaki hadiseleri batılı medya organlarının kullandığı terimlerle bire bir aynı terimler ile değerlendirmenin doğru olmayacağıdır. Zira kimi batılı medya kuruluşlarına göre İsrail Filistinliler üzerine ne kadar bomba yağdırırsa yağdırsın madur, mazlum ve haklı gösterilirken Filistinliler ise kolaylıkla teröristlikle yaftalanabilmektedir.

Selefilikle diyalog olacaksa bunun İbn Teymiye üzerinden yapılması mümkündür. Mamafih bir kısım Selefiler İbn Teymiye'yi üstat kabul etmelerine rağmen onun görüşlerinden oldukça uzaklaşmış gözükmektedirler. Ancak Selefi dünyada onun ilmî otoritesi kabul edilmektedir.

KAYNAKLAR

- Abdülhamid b. A, 1416 er-Ricâl ellezî tekelleme aleyhim İbn Teymiyye, Riyad h. 9.
 Ahmet Emîn, 1374, Zuhru'l-İslâm, Kahire, IV/66.
 Akbulut, Ahmet, "Selefilik Teolojik ve Düşünsel Temelleri", Selefilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı, İstanbul, 2014.

- Aktay, Y., 2009 “İslâm Siyaset Felsefesinde Değer Algısı”, DEM Dergisi, yıl: 2, sayı: 5, İstanbul.
- Ammâre, Muhammed, es-Selefiyye, Tunus, t.y.
- Apak, A. (2014) “İslâm Tarihi Boyunca Selef ve Seleflilik Kavramlarının Anlam Serüveni”, Seleflilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı, İstanbul.
- Aydın H., (2009) İbn Teymiye’nin Usûlüddin Anlayışı ve Kelam Eleştirilerinin Değerlendirilmesi, İstanbul.
- Bağdadî (t.y.) Tarihü Bağdat, Beyrut.
- Bezzâr, Ö. b. A., (1400) el-Âlâmu’l-İlîyye fî Menâkıbı İbn Teymiye, thk. Z. Şâviş, Beyrut.
- Büyükkara, M. A. (2014) “Günümüzde Seleflilik ve İslâmî Hareketlere Olan Etkisi”, Selefiyye Sempozyumu Bildiriler Kitabı, İstanbul.
- Büyükkara, M. A. (2013) İhvandân Cüheyman’a Suûdî Arabistan ve Vehhabilik, İstanbul.
- Cheneb, M. B. (1997) “İbn Teymiye”, M.E.B.İ.A. Eskişehir.
- Cürcânî, S. Ş. (t.y.) Tarîfât, thk. Abdurrahman Amîra, Beyrut.
- Çelebi, İ. Sifil, E. Bayındır, A. (01.06.2015) Sifil-Bayındır münazarası, <https://www.youtube.com/watch?v=tsAWs7G1xuW>
- Ebü Zehra, M. (1988) İbn Teymiye, çev. Heyet, İstanbul.
- Ebu’l-Hasan, (t.y.) Makâlâtü’l-İslâmiyyîn, Neşr. Helmut Ritter, Beyrût.
- Eş’arî, E. (1952) Risâle fî İstihşânî’l-havd fî ilmi’l-keîâm, thk. Richard, J. McCarthy, Beyrût.
- Bedir, F. (1982) ‘İlmu’l-Kelâm ve medârisuhu, Kahire.
- Fazlur Rahman, (1968) İslam, New York.
- Fiğlalı, E. R. (1990) Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri, İstanbul.
- Gazâlî, M. (1940) Kânûnu’t-Te’vîl, Kahire.
- Gazzâlî, E. (1990) Feysalu’t-tefrika, İslâm’da müsâmaha, çev. S. Uludağ, İstanbul.
- Güler, Z. (2014) “Seleflilik ve Hadisleri Yorumlama Biçimi”, Seleflilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı, İstanbul.
- Güler, Z. (2003) “Vesile ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri”, Tasavvuf Dergisi, sayı: 10, Ankara.
- Hallaq, W. B. 1993. “İbn Teymiye’ye Göre Allah’ın Varlığı”, çev. Bilal Kuşpınar, S.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Konya.
- Herrâs, M. H. (1984) İbn Teymiye es-Selefi Nakduhu li Mesâlikî’l-Mütekellimîn ve’l-Felâsifeti fî’l-İlâhiyyât, Beyrut.
- Heyet, (01.05.2005) “İbnTeymiye”, www.usc.edu/dept/MSA/introduction/wasiti/taimiyah_3.html 2003.
- Hizmetli, S. (2014) “Orta Asya Türk Toplumlarında Genel Dinî Durum ve Radikal-Aşırı Akımlar”, Selefiyye Sempozyumu Bildiriler Kitabı, İstanbul.
- İbn Taymiyya, (01.06.2015). Enjoining right and forbidding wrong”, Translated by: Salim Morgan, <http://www.java-man.com/Pages/Books/alhisba.html>
- İbn Abdilvehhâb, (t.y.) Müellefâtı Muhammed b. Abdilvehhâb, thk. M. Baltacı, A. Rûmî, S. Hicâb, Riyad.
- İbn Kayyim, (1983) Esmâu Müellefâtı Şeyhi’l-İslâm İbn Teymiye, thk. S. Müncid, Beyrut.
- İbn Kayyim, (t.y.) Hâdî’l-Ervâh ilâ Bilâdî’l-Efrâh, Beyrut. İbn Kayyim, (1973) İ’lâmü’l-Muvakiîn, thk. Tâhâ Abdurraûf, Beyrut.
- İbn Kayyim, (1998) es-Savâ’iku’l-mürsele ale’l-Cehmiyyeti ve’l-Muattile, thk. Ali b. Muhammed, Riyad.
- İbn Kesir, (1990) Tefsiru’l-Kur’an, Ürdün.
- İbn Kudâme, (t.y.) el-Ukûdu’d-düriyye, thk. M. Hâmid, Beyrut.
- İbn Kudâme, (1988) İsbâtu sıfâtı’l-’ulüvv, thk. Ahmed b. ‘Atıyye, Beyrut.

- İbn Merzûk, (1994) Berâetü'l-Eş'ariyyin min akaidi'l-muhâlifin (Ehl-i Sünnetin Müdafaası), çev. Ha-sib Seven, İstanbul.
- İbn Rüşd, (1992) Faslu'l-Makâl: Felsefe-Din İlişkisi, çev. Bekir Karlığa, İstanbul.
- İbn Rüşd, (1964) el-Keşf an minhâci'l-edille fi akâidi'l-mille, thk. M. Kâsım, Kahire. İbn Teymiye, (1989) Bir İslâm Kurumu Olarak Hisbe, çev. V. Akyüz, İstanbul.
- İbn Teymiye, (1971) Der'ü te'âruzi'l-'akl ve'n-nakl, thk. M. Reşâd Sâlim, Riyad.
- İbn Teymiye, (1996) Ehl-i Sünnet İtikadı, çev. Heyet, İstanbul.
- İbn Teymiye, (t.y.) el-Akîde, (Resâil ve Fetâvâ) thk. A. Kâsım en-Necdî, y.y.
- İbn Teymiye, (1415) el-Akîdeti'l-İsfehâniyye, thk. İ. Saîdây, Riyad.
- İbn Teymiye, (1385) el-Akîdetu'l-Vâsıtiyye, Cidde.
- İbn Teymiye, (1414) el-Cevâbu's-sahîh limen beddele dîne'l-mesîh, thk. A. H. en-Nâsır, A.İ. el-As-ker, H. Muhammed, Riyad.
- İbn Teymiye, (1374) el-Fetâvâ el-Hameviyye'l-Kübrâ, Mısır.
- İbn Teymiye, (t.y.) el-Hasene ve's-seyyie, (Mecmûu'l-Fetâvâ İçinde), y.y.
- İbn Teymiye, (1403) el-İstikâme, thk. M. Reşad Salim, Medine.
- İbn Teymiye, (1349) Kitâbu mezhebi's-selef, thk. M. Reşid Rıza, Mısır.
- İbn Teymiye, (t.y.) el-Münâzara fi'l-akîdeti'l-Vâsıtiyye, (Mecmûu'l-Fetâvâ İçinde), y.y.
- İbn Teymiye, (1406) es-Safediyye, thk. M. Reşad Sâlim, y.y.
- İbn Teymiye, (t.y.) et-Tevessül vel-Vesile, (Mecmûu'l-Fetâvâ İçinde), y.y.
- İbn Teymiye, (1996) İstivâ Risalesi, çev. Heyet, İstanbul.
- İbn Teymiye, (t.y.) Mecmûu'l-fetâvâ, y.y.
- İbn Teymiye, (t.y.) Mezhebu's-selef fi'l-i'tikâd (Mecmûu'l-Fetâvâ İçinde), y.y.
- İbn Teymiye, (t.y.) Mukaddimetu't-tefsîr, (Mecmûu'l-Fetâvâ İçinde), y.y.
- İbn Teymiye, (t.y.) Mustalahu'l-hadis (Mecmûu'l-Fetâvâ İçinde), y.y.
- İbn Teymiye, (t.y.) Muvâfakâtu sahihi'l-menkûl li sarîhi'l-ma'kûl, (Minhâcü's-Sünne'nin Hâmişinde) Beyrût.
- İbn Teymiye, (1370) Nakzu'l-mantık, thk. Muhammed b. Abdirrezzak, Kahire.
- İbn Teymiye, (t.y.) Refu'l-melâm an eimmeti'l-a'lâm, (Mecmûu'l-Fetâvâ İçinde) y.y.
- İbn Teymiye, (t.y.) Risâle fi kudreti'r-Rab, (Mecmûu'l-Fetâvâ İçinde), y.y.
- İbn Teymiye, (t.y.) Risâle fi merâtibi'z-zünûb (Mecmûu'l-Fetâvâ İçinde), y.y.
- İbn Teymiye, (t.y.) Risâletu'l-ibâdât (Mecmûatu'r-resâil ve'l-Mesâil içinde) Beyrut.
- İbn Teymiye, (t.y.) Risâletü'l-ubûdiyye (Mecmûatu't-Tevhîd içinde), Beyrut.
- İbn Teymiye, (1386) Şerhu kelimât li abdilkâdir fi kitâbi futûhi'l-gayb (Mecmûu Fetâvâ İçinde) Ri-yad.
- İbn Teymiye, (1998) Vahdet-i Vücûd Risalesi, çev. Heyet, İstanbul.
- İşcan, M. (2006) "Sünnî Düşüncede Dinî Bir Otorite Olarak 'Selef' Fikrinin Ortaya Çıkışı", Dinî Otorite Sempozyumu, İstanbul.
- Kannûcî, S. (1978) Ebcedu'l-ulûm, thk. Abdülcebbâr, Z. Beyrut.
- Kara, M. (2008) "Çok Uzak Çok Yakın: İbn Arabî-İbn Teymiye Mukayesesi", Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-1), yıl: 9, sayı: 21, Ankara.
- Keleş, A. (2005) "73 Fırka Hadisi Üzerine Bir İnceleme", Marife Dergisi, yıl: 5, sayı: 3, Konya.
- Kenny, (05.07.2004) "Faith and Reason", <http://nig.op.org/kenny/phil/phile6.htm>
- Kerâmî, M. (1404) eş-Şehâdetu'z-zekiyye, thk. N. Abdurrahman, Beyrut.
- Kırbaçoğlu, M. H. (2007) "Maziden Âtiye Selefî Düşüncenin Anatomisi", İslâmîyât, Cilt:10, Sayı:1.
- Komasyon, (t.y.) Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, İstanbul.
- Korkmaz, S. (2014) "Selefilğe Karşı Reddiyeler", Seleflik Sempozyumu Bildiriler Kitabı, İstanbul.
- Little, D. P. (1973) "The Historical and Historiographical Significance of the Detention of Ibn Tay-

- miyya”, International Journal of Middle East Studies, Volume 4, Issue 3, Montreal.
- Lüey S. (1998) “el-Vahy ve'l-Akl Bahsun fî İşkâliyyeti Teârûzi'l-Akli ve'n-Nakl”, İslamiyyât el-Ma-rife, vol. 3, n. 11, Selangor.
- Macit F. (1987) İslâm Felsefesi Tarihi, çev. Kasım Turhan, İstanbul.
- Nasırüddin M. (1393) er-Reddül-Vâfir, thk. Z. Şâviş, Beyrut.
- Neşşar, A. S. (1999) İslâm'da Felsefî Düşüncenin Doğuşu, çev. Osman Tunç, İstanbul.
- Nevin, A. M. (1986) İslâm Siyasi Düşüncesinde Muhalefet, çev. V. Akyüz, İstanbul.
- Onat, H. (2014) “İslâm Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı: Şîî Selefi Kutuplaşma-sı”, Selefilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı, İstanbul.
- Özler, M. (1996) İslâm Düşüncesinde 73 Fırka Kavramı, İstanbul.
- Özler, M. (2001) İslâm Düşüncesinde Ehl-i Sünnet Ehl-i Bid'at Adlandırmaları, Erzurum.
- Öztürk, M. (2014) “Selefilik ve Tefsir”, Selefilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı, İstanbul.
- Râzî, F. (1993) Esâsü't-Takdîs fî İlmi'l-Kelâm, Beyrût.
- Sarıkavak, K. (1997) “İbn Teymiye'ye Göre Felsefe ve Filozoflar”, Felsefe Dünyası, sa:24, Ankara.
- Sarioğlu, H. (2003) İbn Rüşd Felsefesi, İstanbul.
- Suyûtî, C. (t.y.) Tedrîbü'r Râvi, thk. Abdülvehhâb Abdüllatîf, Riyad.
- Suyûtî, C. (1403) Tabakâtü'l-Huffâz, Beyrut.
- Şafî, M. (t.y.) er-Risâle, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Beyrut. Şehristânî, (1982) el-Milel ve'n-Nihal, thk. M Seyyid Keylânî, Beyrut.
- Topaloğlu, B. (1988) Kelâm İlmi, İstanbul.
- Uğur, M. (1992) Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü, Ankara.
- Uludağ, S. (1986) “İbn Teymiye”, (Heyet, İbn Teymiye Külliyyatı I İçinde), İstanbul.
- Uludağ, S. (01.06.2015) İbn Teymiye, <http://www.islah.de/siret/sir00003.pdf>
- Uludağ, S. (2014) “Selefiyye ve Tasavvuf”, Selefilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı, İstanbul.
- Uyanık, M.-Zaylabidin, A. (2014) “Selefi ve Felsefî Üslup; Teori ve Pratiğin Uyumsuzluğu Üzerine İç Asya Merkezli Bir Okuma”, Selefiyye Sempozyumu Bildiriler Kitabı, İstanbul.
- Yâkût el-H. (1906) Mu'cemul-Büldân, Kahire. Yavuz, Y. Ş. (1989) İslâm Akâidinin Üç Şahsiyeti (Ahmed b. Hanbel, İbn Furek, Kadı Beyzavî), İstanbul.
- Yazıcıoğlu, M. S. (2001) İslâm Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi, Ankara.
- Yörükhan, Y. Z. (04.09.2021) Vehhabilik, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/740/9450.pdf>
- Zehebî, (1408) Mu'cemül-Muhaddisîn, thk. M. Habîb, Tâif.
- Zehebî, (1413) Siyeru A'lâmu'n-Nübelâ, thk. Ş. Arnavûd, M. Naîm, Beyrut.

BÖLÜM 6

BALKANLARDA SELEFİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI

Abdylkader DURGUTİ¹

Giriş

Balkanlar; Yunan, Roma, Bizans, Osmanlı ve Avrupa kültürlerinin buluştuğu, kaynaştığı bazen de çatıştığı, ancak hiçbir kültürün tek başına egemen olamadığı coğrafi bir alandır. Bu bölgede çoğulculuk, farklı etnik yapılar, kültürel çeşitlilik bir potada birbirinden ayırt edilemeyecek şekilde kaynaşmıştır. Buna rağmen zaman zaman farklı etnik yapıların çatışma alanı da olmuştur.

Balkanlar, Doğu ile Batı arasında tarihi ve kültürel bir köprü görevini yerine getirmiştir. Osmanlı döneminde *Rumeli* veya *Avrupa-i Osmanî* olarak bilinen coğrafya, 19. yüzyılda nerdeyse bütün Avrupalı yazarlar tarafından “Hellen”, “İlirya”, “Dardanya”, “Trakya” isimleriyle anılmıştır. Fakat 1878 Berlin Kongresi’nden sonra “Avrupa Türkiye’ si”, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa Yakası” gibi adlandırmalar Osmanlı İmparatorluğu’nun yarımadadaki varlığını çağrıştıracak biçimde kullanılmaya başlanmıştır. (Mazower, 2017, ss. 26-31; Todorova, 2020, s. 65) Çünkü Batılılar tarafından Balkan coğrafyası Doğu ve Batı; ya da *Pax Christian* ve *Daru’l-İslam* arasındaki bir bölge olarak kabul edilmiştir. Bunun nedeni “Balkan” sözcüğüne yüklenen ideolojik anlamlar ve buna bağlı olumsuz çağrışımlar olmuştur. Nitekim bu bölge “Doğu’nun Başladığı Topraklar” olarak tasavvur edilmiştir. “Balkan” adı yıllar içerisinde büsbütün silinmediyse de belirli bir bölgenin adı olmaktan ziyade, *balkanlaşma* veya *balkanlaştırma* daha küçük bölgelere ayrılmayla sonuçlanan parçalanma sürecini ifade eden jeopolitik bir anlam ifade etmiştir. (Jezernik, 2006, ss. 2-8) Son yıllarda Balkanlar ismi olumsuz bir anlam çağrıştırdığı için “Güneydoğu Avrupa” adıyla kullanılmaya başlamıştır.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi., a.durguti@alparslan.edu.tr

ğin yayılmasında büyük rol oynamışlardır. Ancak Selefliliğin kalıcı hale gelmesi ve halk tarafından kabul edilmesini sağlayan ana etken Arap ülkelerinde eğitim gören yerli hocalardır.

Balkan coğrafyasında Selefi radikal görüşlerin ortaya çıkması ve bunların savaştan sonra inançlarını insanlara dayatması toplumda hem itikadî hem de amelî problemlerin meydana çıkmasına sebep oldukları bir gerçektir. Balkan Müslümanları ve İslami kurumlar, komünist rejimler ve savaş tahripleriyle uğraşırken, savaştan sonra bölgeye gelen yeni fikir, ideoloji ve mezhepler konusunda gerekli bilgi ve tecrübeyi kazanmak için yeterli zamana sahip olamamış ve yeni teolojik bir dil geliştirememişlerdir. Böylece inanç/itikadî ve amelî/fıkıhî konularda kendilerini İslam'ın hakiki temsilcileri olarak tanımlayan Seleflilere karşı tedbirsiz yakalanmışlardır. Bölgedeki geleneksel inancın temelini oluşturan Hanefilik, Selefliliğe karşı yetersiz kalmış ve Seleflik karşısında bir söylem geliştirememiştir.

Halbuki halkın geleneksel dini inancı güçlü temellere dayanıyordu ve yakın geçmişte bölgenin geleneksel inancının oluşmasında büyük katkıları olan birçok alim ve eseri mevcuttu. Hoxhe Tahsini, Vehbi Dibra, Hafez Ali Korça, Hafez İbrahim Dalliu, Mulla İdrizi, Sherif Ahmeti, Ataullah Efendiu ve Abdulfettah Efendiu vs. bunlardan bazılarıydı. (Bardhi, 2009, s. 194) Ancak komünizm döneminde ve sonrasında Arnavutlar ve Boşnaklar bu geleneğe sahip çıkamadılar. Halk bu gelenekten yoksun kaldığından Selefliliğe karşı koyamamıştır. Nitekim belli bir süreçten sonra Selefliliğe karşı çıkmak da oryantalist bir faaliyet olarak algılanmıştır.

KAYNAKLAR

- Ahmet b. Hanbel. (1985). *Kitâbü's-Sünne*.
- Alibaşiç, A. (2003). Traditional and Reformist İslam in Bosnia and Herzegovina. İçinde *Center of International Studies*. University of Cambridge.
- Aliju, D. (t.y.). *BFI: Regjistrimi i të ashtuquajturës Bashkësia Islame Selefiste, i dëshmëm dhe tentim për paralelizëm*. Erişim tarihi 20 Şubat 2021, gönderen <https://www.aa.com.tr/sq/ballkani/bfi-regjistrimi-i-t%C3%AB-ashtuquajtur%C3%ABs-bashk%C3%ABsia-islame-selefiste-i-d%C3%ABmsh%C3%ABm-dhe-tentim-p%C3%ABr-paraleliz%C3%ABm/2149269>
- Allen, B. (1996). *Rape Warfare: The Hidden Genocide in Bosnia-Herzegovina and Croatia* (NED-New edition). University of Minnesota Press. <https://www.jstor.org/stable/10.5749/j.cttt37p>
- Annual Report. (t.y.). *The Saudi Fund for Development* (s. 2008). <https://www.sfd.gov.sa/sites/default/files/annual-report-pdfs/2008-EN-AnnualReport.pdf>
- Balla, A. (2009). *E vërteta e Qartë*.
- Bardhi, İ. (2009). *Kriza e teologjise Shqiptare*. Logos-A.
- Basha, A. M. (2011). *Rrugëtimi i fesë Islame në Shqipëri (1912-1967)*. Tirane.
- Bello, H. (2012). *Diktatura dhe Besimet Fetare. Drita Islame, 1*.
- Blumi, I. (2005). *Islami politik ndër Shqiptarët A po vijnë talibanët në Ballkan?* (Seria e kërkimeve politike Sy 2). Instituti Kosovar për kërkime dhe zhvillime të politikave. <http://www.kipred.org/>

- repository/docs/İslami_Politik_Nd%C3%ABr_Shqiptar%C3%ABt-_A_Po_Vijn%C3%AB_Taliban%C3%ABt_n%C3%AB_Balkan_487343.pdf
- Burr, J. M., & Collins, R. O. (2006). *Alms for Jihad: Charity and Terrorism in the Islamic World*. Cambridge University Press.
- Büyükkara, M. A. (2004a). *İhvan'dan Cüheyman'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*. Rağbet Yayınları.
- Büyükkara, M. A. (2004b). 11 Eylül Derinleşen Ayrılık Suudî Selefiyye ve Cihadi Selefiyye. *Dini Araştırmalar*, 7(20).
- Büyükkara, M. A. (2014). Günümüzde Selefilik ve İslami hareketlere olan etkisi. *İçinde Tarihte ve Günümüzde Selefilik*. Ensar Neşriyat.
- Cigar, N. L. (1995). *Genocide in Bosnia: The Policy of "ethnic Cleansing"*. Texas A & M University Press.
- Clayer, N. (2003). *God in the "Land Of The Mercedes" The Religious Communities In Albania Since 1990*. 277.
- Collins, A. (2006). *My Cihad* (E. Oruç, L. İlman, & G. Kar, Çev.). Ark Kitapları.
- Deliso, C. (2007). *The coming Balkan caliphate: The threat of radical Islam to Europe and West*. Praeger Security International.
- Domazeti, R. (2017a). *Suud Arabistan'ın Balkan Politikaları* (Sy 17). ORFAD, Orta Doğu ve Afrika Araştırmacılar Derneği.
- Domazeti, R. (2017b). *Balkanlar'da Daeş Riski: Gençler Üzerinde Sosyopolitik Bir Analiz* [Analiz 21]. İNSAMER, İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi.
- Durguti, A. (2019). *Balkanlar'da Yüksek Din Öğretiminin Tecrübeleri (Kosova ve Makedonya Örneği)* (İ. Aşlamacı, C. Oruç, Y. Batar, R. Uçar, & G. Sayın, Ed.; C. 1). İnönü Üniversitesi Yayınevi.
- Gall, C. (t.y.). *How Kosovo Was Turned Into Fertile Ground for ISIS*. Erişim tarihi 24 Haziran 2016, gönderen <https://www.nytimes.com/2016/05/22/world/europe/how-the-saudis-turned-kosovo-into-fertile-ground-for-isis.html>
- Güler, Z. (2009). Selefi Hareketin Tarihî Kökenleri ve Yöntem Problemi. *Marife*, 9(3), 47-74. <http://doi.org/10.5281/zenodo.3344094>
- Hanley, D. C. (t.y.). *Muslim Countries Send Huge Shipments of Aid to Kosovo Refugees*. Erişim tarihi 25 Ağustos 2015, gönderen <https://www.wrmea.org/1999-july-august/muslim-countries-send-huge-shipments-of-aid-to-kosovo-refugees.html>
- İbn Ebî Ya'lâ, E.-H. M. b. K. el-F. el-H. (ö. 526/1131). (t.y.). *Tabakâtul-Hanâbile*. Dârul-Ma'rife.
- İmad el-Misri. (t.y.). *Shvatanja koja trebamo ispraviti*.
- İşcan, M. Z. (2014). Selefliliğin Temel Esasları ve Sosyo-Politik Arka Plan. *İçinde Tarihte ve Günümüzde Selefilik*. Ensar Neşriyat.
- İzzetbegović, A. (2003). *Tarihe tanıklığım* (A. Erkilet, A. Demirhan, & H. Öz, Çev.). Klasik.
- Jezernik, B. (2006). *Vahşi Avrupa: Batı'da Balkan imajı* (H. Koç, Çev.). Küre Yayınları.
- Jusić, M. (2011). İslamistički Pokreti u XX Stoljeću i Njihovo Prisustvo u Bosni i Hercegovini. *İçinde İslamska Scena u Bosni i Hercegovini*. Udruženje Ilmije Islamske Zajednice u BiH i Fondacija Konrad Adenauer.
- Karčić, F. (2015). *The Other European Muslims: A Bosnian Experience*. Center for Advanced Studies.
- Karčić, H. (2010). Globalisation and Islam in Bosnia: Foreign Influences and their Effects. *Totalitarian Movements and Political Religions*, 11(2), 151-166. <https://doi.org/10.1080/14690764.2010.511467>
- Koca, F. (2016). *İslam düşüncesinde selefilik: Genel karakteristiği ve günümüzdeki motivasyonları*. Ankara Okulu Yayınları.
- Kral Faysal Vakfı resmi internet sayfası. (t.y.). Erişim tarihi 25 Nisan 2017, gönderen <https://www.kff.com/>

- Lacroix, S. (2014). Between revolution and apoliticism: Nasir al-Din al-Albani and his impact on the shaping of contemporary Salafism. İçinde R. Meijer (Ed.), *Global Salafism* (ss. 58-80). Oxford University Press.
- Lala, A. (2012). Arnavutluk'taki Selefi ve Tekfirci Hareket Üzerine Sosyolojik Bir Çözümleme. *Balkan Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 61-80.
- Lederer, G. (1994). Islam in Albania. *Central Asian Survey*, 13(3), 331-359. <https://doi.org/10.1080/02634939408400866>
- Mazower, M. (2017). *Bizans'ın çöküşünden günümüze Balkanlar* (A. Ozil, Çev.). Alfa.
- Moses, Z. (2012). *Neo-Liberalism, the Islamic Revival, and Urban Development in Post-War, Post-Socialist Sarajevo* [Yüksek Lisans Tezi, University of Toronto]. <https://tspace.library.utoronto.ca/handle/1807/33459>
- Norris, H. T. (1993). *Islam in the Balkans: Religion and Society Between Europe and the Arab World*. C. Hurst & Co. Publishers.
- Numanovic, S. (t.y.). *Bosnia: Mujahedin Revival Fears*. Erişim tarihi 14 Mart 2015, gönderen <https://iwpr.net/global-voices/bosnia-mujahedin-revival-fears>
- Onat, H., & Kutlu, S. (Ed.). (2012). *İslam Mezhepleri Tarihi*. Grafiker Yayınları.
- Öz, M. (2011). *Başlangıçtan günümüze İslam mezhepleri tarihi*. Ensar Neşriyat.
- Paul Roux, J. (2012). *Dinlerin çarpışması* (L. A. Özcan, Çev.). Kabalıcı Yayınları.
- Peace TV Shqip. (t.y.). Erişim tarihi 12 Mart 2015, gönderen https://sq.wikipedia.org/wiki/Peace_TV_Shqip
- Popovic, A. (1995). *Balkanlarda İslam* (Kollektif, Çev.). İnsan Yayınları.
- Qendra Për Studime Islam. (t.y.). Erişim tarihi 10 Eylül 2015, gönderen <http://www.qsi-ks.com/webi/index.php>
- Qëndrimi i Islamit mbi ligjet laike. (t.y.). Erişim tarihi 26 Mart 2014, gönderen <https://www.zeriislam.com/artikulli.php?id=2872>
- Report. (t.y.). *National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States*. Erişim tarihi 25 Temmuz 2017, gönderen https://govinfo.library.unt.edu/911/staff_statements/911_TerrFin_Ch7.pdf
- Sadikaj, D. (1995). Pozita e Fesë në Shqipëri në Kushtet e Sistemit Komunist. İçinde *Feja, Kultura dhe Tradita Islame Ndër Shqiptarët (Simposium Ndërkombëtar)* (ss. 501-507). Kryesia e Bashkësisë Islame Të Kosovës.
- Sadović, M. (t.y.). *Bosnia: The Mujahedin Unmasked*. Erişim tarihi 14 Mart 2015, gönderen <https://iwpr.net/global-voices/bosnia-mujahedin-unmasked>
- Schevill, F. (1995). *A history of the Balkans: From the earliest times to the present day*. Barnes & Noble.
- Sells, M. A. (1996). *The Bridge Betrayed: Religion and Genocide in Bosnia* (1st edition). University of California Press.
- Terrorist material found in Sarajevo charity raid. (t.y.). Erişim tarihi 30 Mart 2017, gönderen <https://www.theguardian.com/world/2002/feb/23/davidpallister>
- Todorova, M. (2020). *Balkanlar'ı tahayyül etmek* (D. Şendil, Çev.). İletişim.
- Tokgöz, B. (2016). *Cihadın Mahrem Hikâyesi* (3. bs). Ark Kitapları.
- Ürdün'de gizli bir hazine var. (t.y.). Erişim tarihi 06 Temmuz 2015, gönderen <https://www.dunya-bizim.com/portre/urdunde-gizli-bir-hazine-var-h6969.html>
- Zekaj, R. (t.y.). *Zhvillimi i Kultures Islame te Shqiptaret Gjate Shekullit XX*. (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi). AITTC.
- Zoto, E. N. (2013). *Failure and success of jihadi information operations on the Internet* [Thesis, Monterey, California: Naval Postgraduate School]. <https://calhoun.nps.edu/handle/10945/39042>